

УДК 327.82:341.123:325.8(477)“19”

О. В. Кульчицька

УКРАЇНА В ООН НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У статті розглянуто період набуття Україною незалежності, сприйняття цієї події представниками ООН та діяльність представників української дипломатії щодо просування зовнішньополітичного іміджу країни. 90-і роки минулого століття увійшли в історію, як роки визнання незалежної України, її авторитету, що випрацьовувався протягом попередніх десятиліть, миролюбного статусу держави та спрямування її діяльності в розвитку двосторонніх зв'язків, в політичному і дипломатичному забезпеченні зовнішньополітичних відносин України з іншими державами та активізації діяльності в ООН.

Ключові слова: Україна, ООН, незалежність

Перебування України, як постійного члена ООН з 1945 р., закарбувало не тільки її поступ на міжнародній арені, а й відтворило головні зовнішньополітичні орієнтири нашої держави на різних етапах її розвитку. Кінець ХХ ст. став новою віхою у зовнішньополітичній діяльності України й дав підстави говорити, про підґрунтя досвіду, набутого українськими дипломатами у 90-х рр. ХХ ст., який дозволив окреслити бачення майбутнього зовнішньополітичного курсу в ООН.

Зазначимо, що діяльність України в ООН за радянських часів та в період набуття незалежності значно відрізнялася одна від одної. Українській дипломатії радянських часів, приходилось нелегко, оскільки потрібно було слідувати “радянським директивам” і захищати свої інтереси Україна могла лише під пильним наглядом делегації СРСР. Часто українські пропозиції, що надсилались до Москви, розглядались як “резервні”, а тому не завжди брались до уваги, а отже випрацьовувати власну дипломатичну лінію було вкрай важко. Однак, навіть, за таких умов українські постпреди в ООН прагли на гідному рівні репрезентувати інтереси свого народу.

Здобувши незалежність у 1991 р., Україні вкрай важливо було не тільки її відстояти, а й переконати світову спільноту, що досвід, набутий нею ще за радянських часів, як країни-засновниці ООН, дає їй право, перебуваючи у складі цієї Організації, відчувати себе повноправним суб'єктом зовнішньої політики.

Складність діяльності українських дипломатів в ООН на початку 90-х рр. полягала у закріпленні свого авторитету, набутого в попередні роки та поширенні визнання на міжнародній арені.

Відзначимо, що інтерес до зазначеної проблеми проявили українські дипломати, історики та зарубіжні фахівці. Детально до неї звертались українські дипломати В.С.Бруз [1], А.М.Зленко [2-3], Г.Й.Удовенко [4, с.12]. У своїх працях вони показали, як труднощі, що доводилось долати українській дипломатії у 90-х рр. ХХ ст., так і її успіхи. У цій площині також привертають до себе увагу праці О.Івченка [5], Л.Чекаленко [6] та С.С.Телухи [7]. Сучасні дослідники України С.В. Віднянський та А.Ю.Мартинів наголосили, що становлення нової самостійної зовнішньої політики, яка б відповідала національним інтересам, було одним із першочергових завдань у розбудові незалежної держави. Перед вітчизняною політичною елітою, з надзвичайною гостротою постало питання теоретичного осмислення місця держави у сучасній системі міжнародних відносин та напрацювання концептуальних засад її зовнішньої політики [8, с.61].

Високу оцінку ролі України на пострадянському просторі дали зарубіжні фахівці Хав'єр Солана [9] та Збігнев Бжезінський [10, с.28].

На наш погляд, вказана проблема є актуальною і потребує її подальшого вивчення. Тому, метою даної публікації стало виявлення практичних кроків української дипломатії в ООН у 90-х рр. ХХ ст. на шляху формування незалежної держави. Виходячи з вищезазначеного, автором статті поставлені такі завдання: охарактеризувати діяльність незалежної України в ООН та показати становлення її власного зовнішньополітичного курсу.

Просуванню України на міжнародній арені сприяв ряд державотворчих документів. Насамперед, на потребу активізації зовнішньополітичної діяльності незалежної держави спрацювала Декларація про Державний суверенітет України. Основні положення Декларації ставали головними орієнтирами, які спрямовували діяльність Верховної Ради, уряду та Міністерства закордонних справ на розбудову незалежної держави.

Так, у Х розділі Декларації йшлося про те, що Українська РСР, як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у міжнародних організаціях, у загальноєвропейському процесі та європейських структурах [11, ст. 429].

На початку 90-х рр. українським дипломатам вдалося продемонструвати не тільки відповідальність за прийняття доленосних рішень, а й показати стрімкість дипломатичних кроків. Фахово в цьому напрямку спрацювали представники Міністерства закордонних справ України та Постійного представництва України при ООН.

Г.Й.Удовенко, який у 1985–1991 рр. був заступником міністра закордонних справ Української РСР, постійним представником УРСР при Організації Об'єднаних Націй, ознайомив світову спільноту з подією державної ваги: прийняттям Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. Уже 25 серпня 1991 р., Генеральному секретареві ООН Пересу де Куельяру (1982-1991 рр.) було направлено Меморандум, в якому повідомлялося про рішення українського парламенту. Всі постійні представництва, акредитовані при

ООН, отримали офіційну ноту про рішення українського парламенту. Генеральний секретар ООН Перес де Куельяр Хав'єр щиро привітав Г. Й. Удовенка з цією подією, та підкреслив, що це ніяк не змінює статусу країни в ООН, хоча, для української дипломатії це означало спроможність проводити свою власну політику.

Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р., на якому народ України вільним волевиявленням підтвердив Акт проголошення незалежності України, також сприяв визнанню України на міжнародній арені. У листі голові 46 сесії ГА ООН Саміру Шихабі міністр закордонних справ України А. Зленко (1991-1994) підкреслив вагомість історичної події в житті українського народу, наголосив на тому, що, як держава-засновниця Організації Об'єднаних Націй Україна й надалі діятиме у повній відповідності з цілями і принципами Статуту Організації, спрямовуючи свої зусилля на зміцнення міжнародного миру і безпеки, розв'язання у тісній співпраці з іншими членами міжнародного співтовариства гострих глобальних проблем сучасності.

Україна підтвердила свої міжнародні зобов'язання та визнала себе правонаступницею прав і обов'язків за міжнародними договорами колишнього СРСР, які не суперечили її Конституції та інтересам у дотриманні Україною міжнародних договорів.

Голова 46 сесії ГА ООН і вся міжнародна спільнота отримали запевнення у дотриманні Україною міжнародних договорів та обранні в майбутньому курсу нейтральної без'ядерної держави. Крім того, Україна репрезентувала себе, як країна, яка приділяє увагу проблемам безпеки. З цього приводу зазначалось наступне: "Як європейська держава, Україна вирішила приєднатись до Хельсинського Заключного акту та інших документів, прийнятих державами-учасницями Наради по безпеці і співробітництву в Європі. У безпосередній участі в загальноєвропейському процесі та європейських структурах вбачається можливість створення надійних гарантій для безпеки України на європейському континенті, сприятливих умов для розв'язання економічних проблем, будівництва громадського, глибоко демократичного суспільства" [12, арк. 50-52].

6 грудня 1991 р. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй отримав від Постійного представника України при ООН Г.Й.Удовенка листа, в якому, фактично, мова йшла про включення до порядку денного Генеральної Асамблеї "Звернення парламенту України до парламентарів і народів світу", прийнятого 5 грудня 1991 р. В документі говорилось, що Україна будує демократичну, правову державу, першочерговою метою якої є забезпечення прав і свобод людини.

Україна, як одна з держав – засновниць ООН, у повній відповідності до цілей і принципів Статуту ООН спрямовуватиме свою зовнішню політику на зміцнення миру і безпеки у світі, на активізацію міжнародного співробітництва по вирішенню екологічних, енергетичних, продовольчих та інших глобальних проблем. Зовнішня політика України буде базуватися на загальноєвропейських положеннях міжнародного права. Тут же закріплювалися основні зовнішньополітичні принципи незалежної держави. Україна закликала парламенти і уряди країни-учасниць НБСЕ підтримати її намір стати безпосередньою і повноправною учасницею загальноєвропейського процесу, брати участь в інших європейських структурах.

Висловлювалась готовність встановити з іншими державами дипломатичні відносини і будувати двосторонні відносини з ними на основах рівноправності, суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи один одного, визнання територіальної цілісності і непорушності існуючих кордонів [13, с. 294].

Таким чином, через основні положення даного документу для всієї світової спільноти прозвучали основні меседжі зовнішньої політики України, як незалежної держави.

У 90-х рр. XX ст. наполеглива робота українських дипломатів проявилась не тільки в ознайомленні світового співтовариства з основними засадами зовнішньополітичного курсу, а й у впровадженні основних настанов в життя. Постанова Верховної Ради від 2 липня 1993 р. "Про основні напрями зовнішньої політики України" підсилювала діяльність українських дипломатів в ООН. У даному документі наголошувалось, що пріоритетним напрямом діяльності нашої держави у міжнародних організаціях виступає активна участь в ООН та її спеціалізованих установах. Тому, одне з головних завдань у цій сфері спрямовувалось на активізацію України в структурах, здатних забезпечити мир і порядок у світі та сприяти вирішенню соціально-економічних проблем [14, ст. 379].

У час, коли Україна вирішувала складні питання, пов'язані з входженням на рівноправній основі до багатьох міжнародних структур, важливо було не тільки не втратити свій авторитет, а й не здати власних позицій. Тому українські дипломати активно працювали в ООН та її численних органах, прагли бути обраними до тих з них, які представляли необхідність для України з точки зору задоволення національних інтересів. Адже раніше Україна, нерідко, знімала свою кандидатуру на користь країн колишнього соцтабору. Тепер ця практика була переглянута [15].

У 90-х рр. XX ст. незалежна Україна утверджувалась на міжнародній арені, демонструючи свою співпрацю з головними та спеціалізованими установами ООН.

Зокрема, продовжила свою співпрацю з Міжнародним судом ООН, членство в якому засвідчено з 1945 року. У 1954 р. наша держава стала членом МОП (Міжнародна Організація Праці) та ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). З 1957 р. – членом МАГАТЕ (Міжнародна агенція з атомної енергії), з 1970 р. – членом ВОІВ (Всесвітня організація інтелектуальної власності), членом ЮНІДО (Організація з питань промислового розвитку) з 1985 року, членом у Комітеті з питань використання космічного простору в мирних цілях з 1990 року. Обрана до Ради керуючих ПРООН (Програма розвитку ООН) та до Ради керуючих ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН) у 1995 році, членом БАГІ (Багатостороннє агентство з питань гарантії інвестицій) з 1993 року, членом МФК (Міжнародна Фінансова корпорація) з 1993 року, членом МВФ (Міжнародний валютний фонд) з 1992 року, членом МБРР (Міжнародний банк реконструкції і розвитку) з 1992 р [16, с. 378-379].

Наша держава виступала надійним партнером ЮНЕСКО у вирішенні освітніх, екологічних, інформаційних та інших питань. У 1995-1999 рр. представники від України були обрані до Виконавчої Ради ЮНЕСКО [17, с. 162]. Значного авторитету Україна набула у 1997 р., коли Г.И.Удовенко був обраний головою Генеральної Асамблеї ООН.

Представники України завжди підкреслювали миролюбний зовнішньополітичний курс держави та висловлювались за співпрацю з країнами світу. Це продемонструвала 46 сесія ГА ООН, де українська делегація відстоювала державні інтереси, використовуючи можливості ООН для гарантування незалежності України, зміцнення її позицій на міжнародній арені та поглиблення двосторонніх відносин з країнами світу.

З трибуни світового форуму було заявлено, що "Україна не має територіальних претензій до жодного зі своїх сусідів і, в свою чергу, з усією можливою категоричністю відкидає будь-які спроби говорити про них мовою територіальних зазіхань. Україна підтвердила вірність принципам Статуту ООН, Хельсинського Заключного Акту та Паризької хартії і знову заявила про свій намір стати безпосереднім учасником загальноєвропейського процесу та членом європейських структур" [18, с.1- 6].

На цій сесії пролунали слова, що зберігають свою актуальність до сьогодні. Мова йшла про взаємну відповідальність, притаманну як міжнародній організації, так і державам, що входять до її складу стосовно подій, що відбуваються у світі. "Кожна країна має взяти на себе, а ООН – покласти на кожну країну її долю відповідальності за становище в світі, то ж святий обов'язок усіх без винятку країн світу – здійснити свій внесок у зміцнення міжнародної безпеки через роззброєння, неухильне додержання цілей і принципів Статуту ООН", - говорилося у виступі Голови Верховної Ради України Л.М.Кравчука на 46 сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй [19, с. 2].

Об'єднані Нації, завжди слугувала міжнародним форумом для обміну думок між представниками різних країн, а чергові сесії ГА ООН ще й дозволяли налагодити стосунки з державами світу. В свою чергу активна робота українських дипломатів сприяла якнайскорішому визнанню незалежності України і встановленню дипломатичних відносини з кількома десятками держав з усіх континентів світу.

Значимість європейського напрямку зовнішньої політики України витікала як з політичних, так і з економічних, гуманітарних обставин. Вже у 1991 р. наша держава співробітничала з представниками Польщі, Чехословаччини, Румунії та інших європейських держав.

Як рівноправного партнера Україну сприймали і в США. Про це свідчить зацікавленість у розширенні науково-культурних та економічних зв'язків обох країн. Налагоджувалась співпраця Інституту україністики зі штату Коннектикут з Київським державним університетом ім. Т.Шевченка. У червні 1991 р. були відкриті авіа лінії Київ - Нью-Йорк - Київ, які сприяли не тільки розширенню повітряних просторів, а інтересів бізнесу [20, с.6].

Актуально прозвучали для українців та міжнародного співтовариства проблеми екологічної безпеки. Аварія в Україні, що сталася 26 квітня 1986 р. на Чорнобильській АЕС, сколихнула серця не тільки її мешканців, а й усієї світової спільноти. Уже у 1991 р. з трибуни Організації Об'єднаних Націй українські дипломати заявили про необхідність подолання наслідків цієї катастрофи та своєчасного вирішення екологічних проблем у світі, а міжнародне співтовариство продемонструвала своє прагнення до співпраці у даному напрямку.

У 1991 р. в рамках ООН було створено Міжурядову цільову групу з питань міжнародного співробітництва щодо Чорнобиля, яка опікується питаннями координації оперативної діяльності ООН на Чорнобильському напрямку. До складу групи входили представники Програми розвитку ООН, Управління координації гуманітарних питань, Дитячого фонду ООН, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури, Фонду ООН з питань народонаселення, програми ООН з питань довкілля, Міжнародної організації праці, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Міжнародного агентства з атомної енергії, Наукового комітету ООН з питань дії атомної радіації, а також інших міжнародних структур, зокрема Європейської комісії, Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародної федерації товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця [21, с. 34].

Такі міжнародні організації, як МАГАТЕ, ЮНЕСКО, ВООЗ, ПРООН, МБРР надали фінансову та гуманітарну допомогу, спрямовану на подолання наслідків техногенної катастрофи. Ця робота продовжилась і на початку XXI ст. Наразі актуальним залишається питання завершення зведення сучасного конфайнменту на території Чорнобильської АЕС.

Не менш важливими зовнішньополітичними кроками незалежної України завжди були і залишаються дії по підтриманню міжнародного миру та безпеки. Починаючи з липня 1992 р., Україна виступила як значний контрибутор військових підрозділів та персоналу до операцій ООН з підтримання миру.

Українські "блакитні шоломи", перебуваючи в конфліктних зонах, завжди гідно виконували завдання миротворців по здійсненню патрулювання та гарантування безпеки пересування місцевих жителів. Несли службу на наглядових постах. Надавали гуманітарну допомогу. Перевіряли автомобільні засоби на наявність контрабанди. Конфліктуючи сторони неодноразово звертались з проханням до ООН надіслати контингент миротворчих сил, сформований з українців.

За період незалежності України понад 34 тис. українських військових та представників органів внутрішніх справ взяли участь у понад 20 миротворчих операціях під егідою ООН.

Наша держава активно долучилась до процесу реформування миротворчості з тим, щоб зробити її більш ефективною та відповідною сучасним викликам. Саме Україні належить ініціатива вдосконалення механізмів юридичного захисту "блакитних шоломів". У 1994 р. вона стала ініціатором Конвенції про захист миротворчого персоналу ООН [22].

Отже, 90-ті рр. ХХ ст. для України стали роками випробовувань та становлення власного зовнішньополітичного курсу, який мав на гідному рівні представляти незалежну державу. Загальну ситуацію, що склалася у зовнішній політиці та труднощі, які доводилось долати дипломатам України, влучно охарактеризував А. М. Зленко, який у 1991-1994 рр. був міністром зовнішніх справ України. На його думку, 90-і рр. ХХ ст. виявились доволі непростими для України на світовій арені, але українська дипломатія не лише втримала позиції, але й відкрила для України новий зовнішньополітичний простір [23, с. 183].

Оцінюючи діяльність України в ООН на шляху формування незалежної держави, стає зрозуміло, що українській дипломатії в цілому та представникам України в ООН зокрема, доводилось долати труднощі, стрімко реагувати на геополітичні виклики, проявляти прагматизм та гнучкість думок, приймати виважені рішення, які б спрацьовували на захист національних інтересів та відстоювання міжнародної безпеки.

Джерела та література

1. Бруз В.С. Україна в ООН: питання національної і міжнародної безпеки / В.С.Бруз // Політична думка. – 1994. – С.80-85.
2. Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі дипломатичних геополітичних змін / А.Зленко. – Харків.: Фоліо, 2003. – 559 с.
3. Зленко А. М. Орієнтири на сьогодні і на майбутнє / Анатолій Зленко // Політика і час. – 1991. – №1. – С.77- 82.
4. Українською розмовляють в ООН // Урядовий кур'єр. – 1991. – №28(33). – С. 1-6.
5. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. – К.: РІЦ УАННП, 1997. – 687 с.
6. Чекаленко Л. Україна в ООН: історичний екскурс / Л.Чекаленко // Зовнішні справи. – 2010. - №5/6. – С. 15-17.
7. Телуха С.С. До питання про вектори української дипломатії в роки незалежності / С. С. Телуха. Вісник НТУ: Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ "ХПІ". – 2013 – №25 (988). – С. 124 -130.
8. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації / С.В Віднянський, А.Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2011. – №4. – С. 55 - 76.
9. Солана Х. Виступ на науково-практичній конференції "Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності" / Хав'єр Солана // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2001. – Вип. 5.: "Українська зовнішня політика і дипломатія: десять років незалежності". – С. 11-15.
10. Бжезінський З. Вирішальна роль України на пострадянському просторі / Збігнев Бжезінський // Політика і час. – 1997. – №9. – С. 24-28.
11. Декларація "Про державний суверенітет України": ухвалена Верховною Радою Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – ст.429.
12. ГДА МЗС України, ф.1, оп.4, с пр.6824, арк. 50-52.
13. Звернення парламенту України до парламентів і народів світу, прийняте 5 грудня 1991 р. // Україна на міжнародній арені: Зб. документів і матеріалів (1991 – 1995). У 2-х кн. / Упоряд. В. В. Будяков та ін; Редкол Г. Й. Удовенко (відп. ред.) та ін; МЗС України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 292-295.
14. Постанова Верховної Ради України "Про основні напрями зовнішньої політики України" // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №37. – ст. 379.
15. Удовенко Г. Не триматися у затінку. Членство в ООН і наші національні інтереси / Геннадій Удовенко // Голос України. – 1991. – 18 квітня. – С. 8.
16. Скрипнюк О. Правове забезпечення основ зовнішньої політики України на сучасному етапі державотворення / Олександр Скрипнюк // Україна дипломатична. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 351-386.
17. Кульчицька О.В. Україна - ЮНЕСКО: кроки історичного партнерства / О. В. Кульчицька // Гілея. – 2012. – Вип. 60. – С. 159 - 163.
18. Українською розмовляють в ООН // Урядовий кур'єр. – 1991. – №28 (33). – С. 1-6.
19. Виступ Голови Верховної Ради України Л.М.Кравчука на 46 сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй // Радянська Україна. – 1991. – 3 жовтня. – С. 2.
20. Писанська В. Як держава з державою / Валентина Писанська // Голос України. – 1991. – 13 липня. – С. 6.
21. Макар Ю.І, Гдичинський Б.П., Макар В.Ю., Попик С.Д., Ротар Н.Ю. Україна в міжнародних організаціях. – Чернівці.: Прут, 2008. – 880 с.
22. Діяльність України в рамках ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.mfa.gov.ua/ua/ukraine-un/general-information> дата доступу 22.11.2015.
23. Зленко А.М.Час шансів і випробувань. Виступ перед дипломатичним складом МЗС. – Київ, 3 вересня, 2003 р. // А.М.Зленко. Українська зовнішня політика: від політичної реальності до політичної необхідності: Виступи. Промови. Інтерв'ю. Статті. – К.: Преса України, 2003. – С. 182-185.

Kulchitska O. V. Ukraine in UN on the way formation of the independence.

The period of gaining of independence by Ukraine and the UN representative attitude to this event and the activity of Ukrainian diplomats as for the improvement of the political image of Ukraine has been studied in the article. The 90-th years of the previous century are considered to be the years of recognition of independence of Ukraine, its incontestable authority that had been worked out during the previous decades, peaceful status of the state, direction of its activity towards the bilateral relation development, political and diplomatic of the foreign relations of the Ukraine and consolidation of its activity in the United Nations Organization.

Key words: Ukraine, UN, independence .

Кульчицкая Е. В. Украина в ООН на пути формирования независимости.

В статье рассмотрен период провозглашения Украиной независимости, восприятие этого события представителями ООН и деятельность представителей украинской дипломатии по продвижению внешнеполитического имиджа страны. 90-годы вошли в историю, как годы признания независимости Украины, ее безупречного авторитета, который вырабатывался в течение предыдущих десятилетий, миролюбивый статус государства и направление его деятельности в развитии двухсторонних отношений, в политическом и дипломатическом обеспечении внешнеполитических отношений Украины с другими государствами и активизации деятельности в ООН.

Ключевые слова: Украина, ООН, независимость.